

SUFERINȚELE DORNENILOR ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Nichita Adăniloae

Precum se știe, în anul 1775, când austriecii au răpit Bucovina, fixându-se granița cu Imperiul Habsburgic, pe râurile Bistrița și Neagra, trei sate mari: Dorna, Șaru Dornei și Păltiniș, ce făcuseră până atunci parte din Ocolul Câmpulungului – ca și Vatra Dornei – au avut norocul să rămână la Moldova. Norocul le-a surâs doar în faza inițială, căci mai târziu locuitorii au avut de pătimit ca și cei din Vatra Dornei, intrați sub stăpânire străină. De altfel, separarea dornenilor, prin granițe impuse, a fost vrerea împăraților din Viena și Constantinopol și nu a poporului român, care voia să rămână unit. Vitregia vremurilor i-a urmărit și pe dornenii anexați de Austria și pe cei rămași la Moldova.

Ne vom ocupa astăzi numai de suferințele dornenilor rămași la Moldova.

Este cunoscut faptul că la începutul secolului al XIX-lea, pământurile locuitorilor din cele trei sate menționate – adică razeșia Dornei – au fost răpite de domnitorul fanariot C. Ipsilanti, pe motiv că sunt locuri domnești stăpânite fără hrisoave de proprietate. C- Ipsilanti a donat această razeșie a Dornei fiului său Al. Ipsilanti (viitorul eterist), care, la rândul lui, a vândut-o, cu un preț derizoriu (circa 1300 de galbeni), unor boieri, iar în 1809 moșia a fost cumpărată, tot cu un preț mic (circa 1500 de galbeni), de logofătul C. Balș.

Locuitorii razeși, iubindu-și pământul și libertatea, nu s-au lăsat asuprași de boieri. În câteva rânduri s-au răscolit alungând pe vechiii boierești și pe oamenii stăpânirii, care veniseră să-l supună. Șase razeși mai dârzi și un preot au plătit cu viața răzvrătirea lor, murind în temnița de la Iași. Au avut loc un șir de judecăți arbitrar urmate de jalbe ale locuitorilor, către domnitor ori Divanul Moldovei, prin care cereau să li se facă dreptate, să li se restituie pământurile ce le stăpâniseră din vechime și care fuseseră acaparate cu japca de boierii Balșești (Alec, Costache și Theodor – fiii lui C. Balș)¹. Mai târziu, în 1834, un grup de razeși dorneni, care veniseră la Iași pentru a se rejudeca cu boierii au fost înțemnițați și schingiuiați pentru că au refuzat să semneze o declarație de supunere și renunțare la pământ. În cele din urmă, în decembrie 1837, prin mijlocirea domnitorului Mihail Sturza, locuitorii acestor sate au izbutit să răscumpere razeșia Dornei, împrumutându-se de bani și plătind urmașilor lui C. Balș enorma sumă de 12.000 de galbeni. Apoi, în decurs de un deceniu, vânzând o parte din moșie (Negrișoara) și zeci de mii de metri cubi de lemn de cherestea negustorilor turci – lemn transportat cu plutele până la Galați – ei au putut achita creditorilor întreaga sumă și dobânzile aferente. Se cuvine să menționăm că, în hrisovul de răscumpărare, din decembrie 1837, domnitorul Moldovei, Mihail Sturza, preciza: “Întărim veșnica și pașnica stăpânire a locuitorilor de pe numitele moșii: Dorna, Șaru și Păltinișu, ca să nu fie nici odinioară supărați, ci pururea să se cunoască de adevărați razeși proprietari a moșiilor acestora în întinderea hotarălor cuprinse prin documenturi, atât ei cât și urmașii lor din neam în neam nestrămutați în veci”².

Devenind din nou oameni liberi, razeșii dorneni, printr-o muncă trudnică și îndelungată, au defrișat păduri și-au făcut runcuri și ocine pe care să-și poată crește vitele și oile, spre a-și îmbunătăți traiul. Treptat s-au constituit noi grupări de case, care, odată cu înmulțirea populației, au format sate noi. De pildă, din Dorna s-au dezvoltat Gura Negri și Ortoaia (Gioseni), din Șaru Dornei s-au dezvoltat încă două sate: Neagra Șarului și Panaciul, iar din Păltiniș, Drăgoiasa și Glodu. Prin legea comunală sancționată de domnitorul Cuza la 1864 satele care aveau peste 100 de locuitori au fost declarate comune rurale. Astfel, cele trei sate mari: Dorna, Șaru Dornei și Păltinișul au devenit comune. La acestea s-au adăugat în 1865 și Neagra Șarului, având 100 de locuitori. Este de precizat

că frumoasa localitate Dorna și-a păstrat numele din vechime până în 1952 când politrucii vremii, în mod nejustificat, au denumit-o Dorna Arini, chipurile, spre a nu se confunda cu orașul Vatra Dornei.

Prosperitatea răzeșilor din zonă s-a datorat atât comerțului intens cu vite – prin așa-zisa “vamă a cucului” – cu negustorii din târgul Vatra Dornei, devenit oraș în 1907.

Odată cu intrarea României în primul război – 15 august 1916 – s-a declanșat însă calvarul locuitorilor dorneni, întrucât armata rusă ce trebuia să apere – conform înțelegerii cu guvernul român – granița de nord a României și-a oprit ofensiva, deși mai înainte ocupase în trei rânduri Bucovina. Astfel, granița din zona Dornelor nefiind păzită nici de vreo unitate militară românească, trupele austro-ungare au trecut frontiera chiar în ziua de mobilizare și au ocupat cele patru comune: Dorna, Șaru Dornei, Păltinișul și Neagra Șarului, precum și alte sate limitrofe. Majoritatea locuitorilor s-au refugiat în câteva ore cu ce aveau pe ei sau cu ce au putut căra în spinare, prin păduri, până la Broșteni, iar de acolo, trecând peste Stănișoara, s-au îndreptat spre Baia, Bogdănești, Boroaia și alte localități. Unii, având gospodăriile mai spre marginea pădurii, su reușit să-și salveze și câteva vite, dar cei mai mulți n-au avut această posibilitate. N-a putut fi salvată arhiva de la nici o școală, primărie sau biserică³.

Referindu-se la această neașteptată invazie a trupelor maghiare, învățătorul Gh. Hreamătă, din Șaru Dornei, scria, de pe front, următoarele: “Din prima zi a mobilizării noastre, întregul meu avut, agonisit cu atâta trudă, timp de 12 ani sub poalele Călimanilor, a dispărut în întregime sub focul și mâinile dușmanilor noștri, iar soția și cu trei copii ce-i am de-abia au putut să-și salveze viața, refugiindu-se fără să poată lua nimic din avutul agonisit”⁴. Aici se cuvine să facem o paranteză cu precizarea că cei trei copii ai învățătorului Gh. Hreamătă au participat apoi la majorat ca ofițeri în al doilea război mondial – atât în Est cât și în Vest – și toți au fost decorați și avansați, iar unul dintre ei, Vasile Hreamătă, a ajuns general și a fost decorat cu Ordinul Mihai Viteazul pentru vitejia sa. (A decedat în 1998, la Sibiu).

Locuitorii din comunele menționate arătau, la 11 decembrie 1918, într-un memoriu prezentat lui N. Iorga, președintele Adunării Deputaților, că n-au putut salva nimic din averile lor, precizând: “Am fost surprinși de inamic în chiar noaptea mobilizării, descoperiți cu totul și fără vreun concurs al armatei noastre”. Din această cauză “am fost nevoiți să luăm drumul pribegiei cu ceea ce a fost pe noi. Cei ce au avut nenorocul însă să fie prinși de inamic, le-au rămas osemintele în lagărele din jurul Budapestei. Goi, flămânzi, bântuiți de epidemii, am rămas doi ani de zile fără nici un sprijin din partea cuiva, fiind nevoiți să pierdem și puținele vite, aceia dintre noi care au avut norocul să le salveze, în parte”. Ei menționează că, înainte de război, toți locuitorii, ca răzeși, erau oameni bogați, având pământ destul și câte 6-8 vite mari fiecare, iar acum au rămas lipiți pământului, murindu-le fiii în război și copiii de epidemii. (De altfel, printre cei aproape 100 de copii ai dornenilor secerați de tifos în anii 1917-1918 se numără și doi frați mai mari ai celui care vă vorbește acum). Dar – accentuează dornenii în continuare – “ceea ce a fost mai rău – lucru de neiertat – au dat foc gospodăriilor noastre fără a avea motive, așa fel că de abia am mai putut recunoaște locul pe care au fost întemeiate”⁵.

Într-adevăr, cercetând fondul de documente al Prefecturii Suceava de la Arhivele Naționale din localitate, am constatat că au fost distruse prin foc 1560 de case din cele patru comune, dar și o parte din cele din Crucea, Broșteni și alte localități de pe Valea Bistriței, ocupate mai târziu de inamic. Cele mai multe case – 380 – au fost incendiate în Șaru Dornei, rămânând una singură în care inamicul și-a instalat comandamentul. Au fost arse, de asemenea, 12 biserici, 8 școli, 7 primării (inclusiv cele din Crucea, Broșteni și Mădei) și un spital ce se găsea în comuna Dorna⁶. Revizorul școlar al județului Suceava raporta prefectului, la 19 februarie 1919, că “școlile din comunele Dorna, Neagra Șarului, Șaru Dornei, Mădei și Borca sunt complet distruse, n-a rămas decât temeliiile”⁷.

Alte documente consemnează că armatele austro-ungare au luat în timpul războiului de la locuitorii din comunele dornene “ocupate de inamic” un număr de 18.928 vite și că pagubele

înregistrate de locuitori se ridică la 55.286.900 lei (moneda avea încă acoperire în aur). Au mai fost păgubiți și o parte din locuitorii din comunele: Crucea, Broșteni, Mădei, Borca și Fărcașa⁸. Pagubele acestora fiind mai mici, statul român i-a despăgubit pe locuitori, până în octombrie 1919, abia cu un procent mediu de 3% din paguba înregistrată⁹, ceea ce i-a decepționat profund.

Referindu-se la această așa-zisă despăgubire, în memoriul cu suferințele dornenilor, adresat Parlamentului, aceștia arătau că se luase măsura ca, în contul pierderilor, să li se dea câte un avans de 5% și nu s-a respectat căci pagubele au fost mari, la cei mai mulți peste 20.000 lei, ori numai unii au primit câte 1000 lei, majoritatea locuitorilor au primit câteva sute de lei. Ei cereau să li se acorde un avans de 20%, ca la toți din zona frontului, pentru a avea cu ce să-și ridice case, să li se facă înlesniri la articole de fierărie și sticlă, la cumpărarea de vite de prăsilă, oi și vaci pentru a avea măcar laptele pentru copii. “Am rămas – se plâng ei – fără hrană, fără îmbrăcăminte și fără adăpost... fără de biserică și fără de școli și alte clădiri publice... Ne plâng copiii de foame și nu avem nici un câștig ca să-i putem hrăni”. Am înfiripat câte o căsuță pentru școală, dar copiii “cu ce să-i îmbrăcăm, cu ce să le purtăm de grijă? Vom rămâne cu copiii analfabeți, tocmai în secolul luminii, când fiecare națiune se grăbește să-și ajungă țelul cu pași repezi!”¹⁰

În acele căsuțe înfiripate de locuitori s-au putut deschide școli în toamna anului 1919. Învățătorii, care înainte de război propagau ideea unității național-statale, s-au distins și pe front pentru înfăptuirea României Mari. Astfel, învățătorii: Gh. Hreamătă din Șaru Dornei, Gh. Curcă din Neagra Șarului, V. Drăgușanu din Crucea, Simion T. Kirileanu și Gh. Mrejeru din comuna Broșteni au fost răniți, decorați și avansați locotenenți ori căpitani pentru bravura dovedită pe câmpul de luptă, iar învățătorul Gh. Țifescu din Panaci a murit de tifos în refugiu¹¹.

La sfârșitul războiului, în toamna anului 1918, unii învățători au cerut ministerului să fie transferați la școlile din Gura Negri și Șaru Dornei pentru a fi aproape de Vatra Dornei “care acum – spun ei – este a noastră”, spre a-și da copiii la gimnaziul de aici, ori pentru a putea face băi în această localitate¹². Este interesant de observat că ei afirmau că Vatra Dornei “este a noastră” cu o lună înainte de votul Congresului General al Bucovinei de unire cu România.

De altfel, încă din octombrie 1918, la Vatra Dornei acțiunea de unire cu țara luase amploare. În oraș s-a înființat o gardă națională, în frunte cu Petru Forfotă (viitorul primar) care a înlăturat autoritățile austriece. În locul acestora s-a constituit un fel de Consiliu Național român, având ca președinte pe inginerul silvic Arcadie Procopovici¹³. Este de observat – în încheiere – că deși în timpul războiului armatele inamice, adică cele rusești, au ocupat temporar orașul Vatra Dornei, ele n-au distrus și incendiat clădirile publice și particulare cum au făcut trupele austro-ungare în cele patru comune limitrofe. Astfel, primăria orașului, Cazinoul, băile și clădirile principale au putut dăinui. De asemenea, frumosul Palat Național al bibliotecii orașenești s-a putut păstra aproape intact până în zilele noastre – deși s-au distrus cărțile și a servit, în faza a doua a războiului, ca spital militar pentru trupele austro-ungare – sărbătorindu-și astăzi centenarul.

NOTE:

¹ Vezi, Gh. T. Kirileanu, *Hotarnica răzășilor dorneni*, extras din revista “Apostolul”, Piatra Neamț, 1941, p. 3-11.

² *Ibidem*, p. 21-22.

³ Nichita Adăniloie, *Istoria învățământului primar (1859-1918)*, Editura Cris Book Universal, București, 1998, p. 268-269.

⁴ Arhivele Naționale, București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 103/1918, f. 266.

⁵ *Ibidem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 16/1919, f. 38-42.

⁶ Arhivele Naționale, Suceava, fond Prefectura Suceava, dosar 14/1919, f. 250 și 291.

⁷ *Idem*, fond Inspectoratul Școlar Baia, dosar 13/1919, f. 13 și 23.

⁸ *Idem*, fond Prefectura Suceava, dosar 14/1919, f. 537.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Arhivele Naționale, București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 16/1919, f. 42-44.

¹¹ Vezi, N. Adăniloie, *Învățământul primar sucevean în epoca modernă*, Editura Litera, București, 1988, p. 262-264.

¹² Arhivele Naționale, București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 5b/1918, f. 275 și dosar 102/1918, f. 68.

¹³ Vezi, Ion Niștor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii 1918*, Cernăuți, 1938, p. 128 și 182-184; vezi Ioan Cocuz, *Unirea Bucovinei cu România*, în "Limba română", nr. 1-3/2001, Chișinău, p. 71.

Résumé

Dans cette communication, l'auteur présente les souffrances matérielles et humaines des habitants de Depresiunea Dornelor pendant la première guerre mondiale.